

УДК 543.97:635(73)

Лишенко М. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики, аналізу
господарської діяльності та маркетингу
Сумського національного аграрного університету*

Устік Т. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики, аналізу
господарської діяльності та маркетингу
Сумського національного аграрного університету*

Lyshenko M. O.

*Associate Professor of Statistics,
Analysis and Marketing
Sumy National Agrarian University*

Ustik T. V.

*Associate Professor of Statistics,
Analysis and Marketing
Sumy National Agrarian University*

ЗНАЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ ОВОЧАМИ

THE VALUE OF THE DOMESTIC MARKET IN THE PROVISION OF VEGETABLES

Анотація. У роботі розглянуто питання забезпеченості населення продуктами харчування, зокрема овочами та баштанними. Досліджено баланси попиту і пропозиції овочів, зроблено їх аналіз. Розглянуто аспекти формування продовольчої безпеки держави, проведено оцінку рівня попиту і пропозиції, обсягів експорту та імпорту.

Ключові слова: овочі, ринок овочів, попит, пропозиція, баланси, експорт, імпорт, фонд споживання, фонд виробництва.

Вступ та постановка проблеми. Продовольче забезпечення держави є важливою проблемою, адже існування кожної окремої людини та суспільства, яке проявляється в розвитку соціальних економічних політичних і культурних відносин, важко уявити без повноцінного забезпечення відповідними продуктами харчування, зокрема овочами. Тому розвиток агропромислового комплексу країни, вітчизняного продовольчого ринку та ринку овочів повинен стати основою як внутрішньої, так і зовнішньої економічної політики держави. Про важливість наукових досліджень ефективності функціонування вітчизняного овочевого ринку як основи продовольчої безпеки країни чітко сказано в нормативних актах.

Тенденція до зниження споживання овочів пояснюється зменшенням урожайності, трансформуванням форм власності, порушенням міжгалузевих і міжгосподарських фінансово-економічних зв'язків тощо. Для ефективного функціонування регіонального овочепродуктового підкомплексу необхідно зосередити увагу на підвищенні якості та безпеки овочевої продукції, розширенні її асортименту та забезпеченні цінового паритету. Формування регіональних ринків залежить від кількості населення, питомої ваги міського та сільського населення в регіоні, природного фактора, рівня розвитку овочівництва за окремими категоріями господарства, співвідношення попиту і пропозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання забезпечення продовольчої безпеки України зробили такі фахівці, як: В.Я. Месель-Веселяк, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, В.В. Писаренко, О.В. Ульяновченко, К.П. Голюкова, К.І. Яковенко, В.І. Криворучко, В.П. Рудь, В.Є. Крупін та ін. Проте дослідження цієї проблеми не повністю відповідає поточним потребам забезпечення продовольчої безпеки, тому виникла необхідність у вирішенні зазначених питань.

Метою даної роботи є аналіз та вивчення проблеми задоволення потреб населення овочами, дослідження балансів попиту та пропозиції овочів в Україні та формування регіонального овочепродуктового підкомплексу Сумської області в умовах економічних трансформацій.

Результати дослідження. Виробництво овочів є провідною галуззю сільського господарства України, яка входить до числа провідних світових виробників овочевих культур. Наявний потенціал та географічне розташування дають змогу формувати експортні партії овочевих культур та вести активну зовнішньоекономічну діяльність. Овочепродуктовий підкомплекс – одна з важливіших складових АПК. Овочівництво і баштанництво належать до п'ятірки галузей, що формують сучасну спеціалізацію рослинництва України, адже частка овоче-баштанної продукції у вартісній структурі валової продукції рослинництва становить 20,7% (зернові культури – 21,1%). Останнім часом галузь овочівництва демонструє високі темпи розвитку, адже абсолютний приріст за останні 12 років – найвищий серед інших операторів ринку і складає 4 620 тис. т. Овочівництво займає незначну частку в обсягах вироб-

ництва продукції рослинництва. У 2010 р. виробництво овочів становило 153,7 тис. т, що майже на 20% менше попереднього року. Врожайність знизилася з 20,4 т/га в 2009 р. до 16,7 т/га в 2010 р. У 2015 р. порівняно з 2010 р. обсяги виробництва збільшилися на 11,5%, а рівень урожайності – на 8,4% [4].

В Україні передові позиції у складі виробленої продукції займає Херсонська область, якій у структурі виробництва овочів належить найкращий результат, що перевищує показник Івано-Франківської області майже в сім разів. Сумська область займає одне з останніх місць по валовому збору овочів, хоча по всіх категоріях господарств має тенденцію до зростання на 40,6 тис. т. Дані табл. 1 свідчать про те, як розвивався внутрішній продовольчий ринок протягом останніх п'яти років. Згідно з даними табл. 1, фонд споживання овочів у цілому по Україні збільшився на 6,7%, а по Сумській області – на 8,4%.

Таблиця 1

Фонд споживання овочів і баштанних продовольчих культур, тис. т

	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	6581,3	7440,0	7452,2	7430,5	7019,1
АРК	307,1	365,3	349,2	373,8	...
Вінницька	249,0	291,1	284,0	284,9	272,2
Волинська	151,0	163,2	165,1	167,7	158,5
Дніпропетровська	514,2	549,2	555,0	546,2	593,2
Донецька	670,8	748,2	721,0	723,0	687,2
Житомирська	168,8	176,8	188,4	184,7	185,7
Закарпатська	160,6	185,9	191,7	200,1	205,9
Запорізька	284,8	297,9	308,4	310,7	309,5
Івано-Франківська	138,3	162,2	170,4	172,2	182,2
Київська	630,9	735,4	730,4	719,6	743,2
Кіровоградська	162,2	175,4	170,6	169,1	172,6
Луганська	284,2	316,0	354,7	348,5	284,0
Львівська	321,3	375,9	376,0	367,7	383,3
Миколаївська	175,9	231,2	231,2	236,4	219,3
Одеська	352,7	417,4	409,6	398,8	414,6
Полтавська	257,2	294,9	290,0	278,3	275,4
Рівненська	149,5	170,7	174,4	176,8	173,0
Сумська	175,8	187,4	180,3	182,0	190,6
Тернопільська	141,0	161,4	164,1	166,2	179,3
Харківська	389,3	449,2	452,8	461,5	460,2
Херсонська	202,1	211,6	211,7	204,7	198,1
Хмельницька	160,9	190,7	187,7	184,1	180,5
Черкаська	214,5	240,9	243,3	230,8	215,9
Чернівецька	136,1	151,3	153,0	153,6	156,3
Чернігівська	183,1	190,8	189,2	189,1	178,4

Для аналізу рівня забезпеченості овочами населення України необхідно зосередитись також на кількісному аспекті. На сьогодні пересічний громадянин споживає 163,4 кг овочів на рік, що на 61% більше рівня 2000 р., в Сумській області даний показник вище середнього і становить 168,9 кг, тоді як Луганська область має найнижчий показник – 127,4 кг, а в дев'яти областях спостерігається показник нижче рекомендованих норм споживання [1]. Така тенденція є страховкою для здоров'я, оскільки багатий на овочі раціон

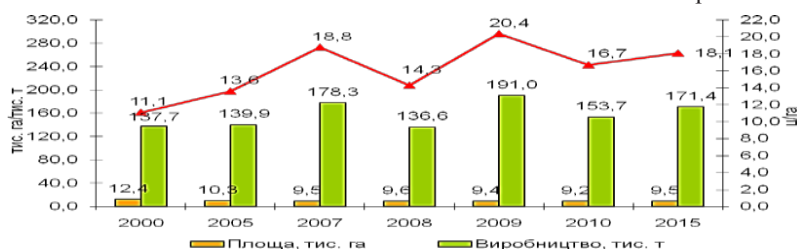

Рис. 1. Динаміка вирощування овочів у всіх категоріях господарств

оберігає організм людини, запобігає розвитку багатьох хвороб, забезпечує величезну кількість важливих для життєдіяльності речовин. Тому виключне значення овочів для людського організму важко переоцінити (табл. 2).

Таблиця 2

Споживання овочів і баштанних продовольчих культур однією особою за рік, кг

	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2
АРК	131,0	155,8	148,8	159,0	...
Вінницька	151,3	177,7	174,2	175,6	168,6
Волинська	145,6	157,2	158,9	161,2	152,1
Дніпропетровська	153,7	165,0	167,5	165,5	180,6
Донецька	150,7	169,3	164,3	165,8	159,1
Житомирська	131,6	138,5	148,2	145,9	147,5
Закарпатська	128,9	148,8	153,0	159,4	163,6
Запорізька	157,7	165,8	172,4	174,5	174,8
Івано-Франківська	100,2	117,5	123,4	124,6	131,8
Київська	139,8	162,5	160,5	157,1	161,4
Кіровоградська	160,0	174,3	170,8	170,6	175,4
Луганська	123,5	138,5	156,6	155,0	127,4
Львівська	126,1	147,8	148,0	144,8	151,0
Миколаївська	148,3	195,8	196,6	201,9	188,0
Одеська	147,6	174,8	171,3	166,5	173,0
Полтавська	172,2	198,9	196,9	190,2	189,5
Рівненська	129,8	148,0	150,9	152,7	149,1
Сумська	150,7	162,0	157,1	159,9	168,9
Тернопільська	129,8	149,1	152,1	154,6	167,3
Харківська	140,9	163,4	165,1	168,4	168,3
Херсонська	185,3	194,9	195,9	190,3	185,1
Хмельницька	120,9	144,1	142,5	140,5	138,4
Черкаська	166,2	188,0	191,1	182,5	171,9
Чернівецька	150,5	167,2	168,8	169,2	171,9
Чернігівська	165,9	174,5	174,7	176,3	168,1

Джерело: розрахунок зроблено за даними статистичного бюлетеня України «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України»

На овочевому ринку України спостерігається неефективне формування пропозиції і розподілу овочевої продукції. Здійснивши аналіз балансу попиту і пропозиції за 2010–2014 рр., було встановлено, що ємність овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилася на 16,3%. Проте темпи зростання фонду споживання за цей же період зросли тільки на 6,7%, тобто темпи росту фонду виробництва перевищують темпи росту фонду споживання на 9,6 в. п. (табл. 3).

Спостерігається зменшення частки імпорту на 27,7%, станом на 2014 р. його обсяги становлять 225 тис. т. На 46,5% зросли втрати в 2014 р. порівняно з 2010 р. і в загальному внутрішньому попиту займають 11%. Витрати на корм також зросли, що пов'язано з надлишковим виробництвом овочів у господарствах населення, відсутністю ефективних та недосконалих каналів збуту, що змушує виробників згодувати продукцію худобі (1 620 тис. т у 2014 р.). На посадку використовують 118–130 тис. т овочів. Негативним моментом є скорочення експортних операцій на ринку овочів – із 335 тис. т. у 2010 р. до 294 тис. т у 2014 р. Однак обсяги експорту досить незначні, щоб впливати на рівень цін на внутрішньому ринку при збільшенні пропозиції овочів понад норму споживання. Крім того, експорт ще слабо розвинений унаслідок невідпо-

відності вітчизняної овочевої продукції сертифікаційним вимогам країн ЄС.

Таблиця 3

Баланс овочів і баштанних продовольчих культур по Україні (у т. ч. консервована та сушена продукція в перерахунку на свіжу), тис. т

	2010	2011	2012	2013	2014	Відхилення (+/-)
Виробництво	8873	10562	10815	10668	10323	1450
Зміна запасів на кінець року	-22	514	458	-13	183	205
Імпорт	311	285	213	237	225	-86
Усього ресурсів	9206	10333	10570	10918	10365	1159
Експорт	335	303	346	379	294	-41
Витрачено на корм	1337	1473	1568	1747	1620	283
Витрачено на посадку	118	126	127	130	117	-1
Втрати	835	991	1077	1231	1223	388
Фонд споживання	6581	7440	7452	7431	7019	438
Споживання у розрахунку на одну особу кг на рік	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	19,7

Дослідивши баланс попиту і пропозиції в розрізі основних видів овочів, можна констатувати, що спостерігається незадоволений попит по окремим видам овочів: обсяги попиту по капусті на 6 тис. т перевищують обсяги пропозиції, по моркві – на 8 тис. т, по цибулі – на 15 тис. т, по часнику – на 2 тис. т. Надлишок спостерігається лише у виробництві столового буряка. – 3 тис. т (табл. 4).

Зміна обсягу сукупних витрат на споживання харчових продуктів обумовлена зростанням чи скороченням рівня споживання певних видів продовольства, інфляційними процесами та зменшенням чисельності населення України, причому зазначені фактори мають різноспрямовані вектори розвитку, особливо в розрізі окремих груп товарів. Із метою оцінки можливостей продовольчого забезпечення населення України, задоволення виробничих потреб, визначення можливих обсягів експорту продукції здійснюються балансові розрахунки попиту і пропозиції основних видів продукції сільського господарства та продукції переробки [2, с. 20]. Зокрема, розрахунок балансів зроблено в господарствах населення, так як основна частина виробництва зосереджена саме там, по Україні вони становлять 86%, а по Сумській області – 96,6% (табл. 5).

Виходячи з обсягів виробництва овочів, тенденцій їх використання за попередні роки, а також чисельності населення, розробляються укрупнені розрахунки балансів овоче-баштанних культур. Ресурсна частина таких балансів, яка визначає пропозицію, формується переважно за рахунок обсягів виробництва овочів, зміни запасів на кінець року, обсягів імпорту в прогнозованому періоді. Витратна частина балансу, тобто попит, складається з виробничого споживання, фонду споживання, експорту, втрат, переробки на нехарчові цілі. Обсяги виробничого споживання основних видів продукції аграрного сектора визначаються виходячи з потреби у насінневих фондах, кормах, необхідності

створення страхових резервів, а також задоволення інших виробничих потреб. Фонд споживання овочів харчування визначається з урахуванням прогнозованої чисельності

постійного населення України та споживання на душу населення, рівень якого обґрунтовується на основі динаміки фактичних показників за останні роки та можливих про-

Таблиця 4

Баланс попиту і пропозиції овочів та баштанних продовольчих культур у 2014 р. по Україні
(у т. ч. консервована та сушена продукція в перерахунку на свіжу), тис. т

	Овочі та баштанні, всього	У т. ч. свіжі				
		Капуста	Бурак столовий	Морква	Цибуля	Часник
Пропозиція продукції	10365	2013	973	954	1083	202
Внутрішнього ринку, всього	10323	2001	972	953	1058	198
Виробництво	10323	2001	972	953	1058	198
Зміна запасів	183	0	0	0	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт)	225	12	1	1	25	4
Попит на продукцію	10365	2013	973	954	1083	202
Внутрішнього ринку, всього	10327	2008	969	945	1073	200
у тому числі:						
фонд споживання	7019	1548	490	619	727	125
інше використання та втрати	3314	460	479	326	346	75
Зовнішнього ринку (експорт)	294	5	4	9	10	2
Споживання у розрахунку на одну особу, кг на рік	163,1	36,0	11,4	14,4	16,9	2,9

• Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь

Таблиця 5

Баланс овочів і баштанних культур у господарствах населення, тис. т

Україна					
	2010	2011	2012	2013	2014
Надходження: запаси на початок року	2587,3	2589,3	2871,5	3219,9	3219,2
вироблено	7834,9	8952,9	9323,1	9444,4	8937,6
куплено в торговельній мережі	835,7	1044,8	1225,7	1084,0	918,8
одержано в рахунок оплати праці	6,1	4,2	3,8	3,7	2,4
одержано за оренду паїв	2,7	2,2	1,4	2,5	0,7
куплено на ринках	1251,5	1291,4	1276,6	1365,9	1292,4
інші надходження	227,7	276,9	119,9	223,9	229,3
Використання: витрачено на посадку	115,1	123,5	125,4	127,0	116,0
витрачено на корм	1301,5	1412,5	1543,3	1660,2	1604,0
продано переробним та закупівельним організаціям	31,8	33,9	23,6	27,7	15,4
продано на ринках	1100,3	1185,8	1158,0	1253,9	1200,5
інша реалізація та витрати	693,1	720,7	897,1	1077,6	929,3
втрати при зберіганні	333,5	373,8	402,5	440,3	420,0
запаси на кінець року	2589,3	2871,5	3219,9	3327,1	3296,1
витрачено на споживання	6581,3	7440,0	7452,2	7430,5	7019,1
Сумська область					
Надходження: запаси на початок року	34,3	27,1	33,2	37,0	48,7
вироблено	156,1	191,1	183,7	192,3	200,0
куплено в торговельній мережі	19,3	30,0	35,0	28,2	29,1
одержано в рахунок оплати праці	0,1	-	-	-	-
одержано за оренду паїв	-	-	-	-	-
куплено на ринках	10,9	13,4	12,8	13,7	14,7
інші надходження	24,0	10,0	0,7	12,6	8,3
Використання: витрачено на посадку	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4
витрачено на корм	23,6	28,9	27,8	29,1	30,3
продано переробним та закупівельним організаціям	0,3	0,3	-	-	0,4
продано на ринках	10,6	13,0	12,5	13,1	13,6
інша реалізація та витрати	0,6	0,7	-	2,7	2,7
втрати при зберіганні	5,6	6,9	6,6	6,9	7,2
запаси на кінець року	27,1	33,2	37,0	48,7	55,0
витрачено на споживання	175,8	187,4	180,3	182,0	190,6

Джерело: розрахунок зроблено за даними статистичного бюлетеня України «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України»

гресивних змін у структурі споживання овочевої продукції з метою наближення до раціональних норм [6, с. 201]. На основі прогнозних обсягів виробництва овочевої продукції та продуктів переробки, а також їх споживання в Україні в цілому та в розрізі Сумської області здійснюються укрупнені балансові розрахунки, які дають змогу оцінити рівень задоволення потреб кожної області в овочевій продукції. Крім того, такі балансові розрахунки дають змогу оцінити напрями використання наявних ресурсів, можливості задоволення виробничих та особистих потреб за рахунок власного виробництва, визначити обсяги продукції для продажу за різними каналами реалізації та закупівлі в інших областях для покриття дефіциту ресурсів продовольства. Протягом останніх років спостерігається як позитивна динаміка до збільшення виробництва овочів, так і нарощування обсягів експорту (рис. 2).

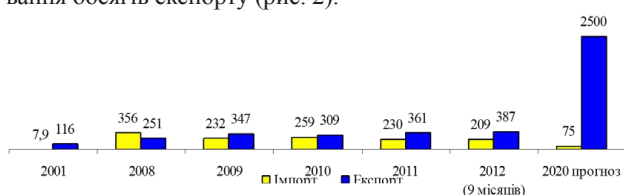

Рис. 2. Обсяги експорту та імпорту овочевої продукції, тис. т

Сьогодні Україна веде експортно-імпортні операції щодо продовольства з понад сімдесятьма країнами світу. Основними зовнішніми ринками експорту овочів є Росія, Білорусь, Литва, Латвія, Польща. Перспективними ринками, на які в найближчій перспективі Україна може вийти і закріпитися на них, визначено країни Західної Європи. Експорт є дуже перспективним видом збуту продукції для великих господарств, а також об'єднань фермерів.

Список використаних джерел:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 р.: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Стратегія розвитку овочепродуктового підкомплексу України до 2015 року / С.А. Балюк, М.В. Лісовий, О.Д. Вітанов та ін. // Вісник аграрної науки. – 2012. – № 7. – С. 15–22.
3. Близький Р.С. Аналіз експортно-імпортних обсягів продажу овочів в Україні / Р.С. Близький // Економіка, менеджмент, підприємництво: зб. наук. пр. СХУ ім. В. Даля. – 2012. – № 24 (1). – С. 46–52.
4. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Логоша Р.В., Ільченко І.І. Формування та розвиток експортної діяльності на ринку овочів / Р.В. Логоша, І.І. Ільченко // Вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. – № 4. – С. 200–204.

Анотація. В роботі рассмотрені питання забезпечення населення продуктами харчування, в частности овочами та бахчевими. Исследованы балансы спроса и предложения овощей, сделан их анализ. Рассмотрены аспекты формирования продовольственной безопасности государства, проведена оценка уровня спроса и предложения, объемов экспорта и импорта.

Ключевые слова: овощи, рынок овощей, спрос, предложение, балансы, экспорт, импорт, фонд потребления, фонд производства.

Summary. In the article the question of availability of food, including vegetables and melons. Studied the balance of demand and supply vegetables, made their analysis. We consider aspects of food security, an assessment of supply and demand, exports and imports.

Key words: vegetables, vegetable market, demand, supply, balance, exports, imports, consumption fund, fund production.